

GYEREKEINK VÁLASZOLNAK I.

*A válság velünk marad
avagy
„milyen lesz a jövőnk”?*

A KÉRDEZŐ VALLOMÁSA

Hosszas és fura politikai kitérők-kanyarok után 2008 október közepére már Magyarország „felelős elitje” is elismerte, hogy válság van, hetvennyolcvan év óta talán a legnagyobb. Közben körülöttünk a közeli és távoli nagyvilág „nagyelitje” az elkerülhetetlen pénzügyi, gazdasági stb. *rendszerváltozásról* konferenciázott, csúcsértekezett. Rajtam pedig az az átlagemberi félelem telepedett meg, amely a gyerekeket, az unokákat félti a történelem újabb viszontagságaitól. Miként másoknak, nekem is elegendő van a rendszerváltozások negatív „élményéből”. Esetemben a rosszérzéshez még az a különvélemény is társul, hogy az 1989-90-es rendszerváltozás nagy vesztesei a gyerekek voltak, akik gyerekszervezetek, gyerekintézmények nélkül maradtak, elképesztő hátrányba kerültek, meghozzá olyanmilyre „intézményesen”, hogy Magyarország parlamentjét – a ténylegesen „felelős”, demokratikusan választott magyar „elitet” – végül nemzetközi fórumok kötelezték még a bűnösen késleltetett gyermekvédelmi törvény megalkotására is. E mostani, újabb és ismételtlen válságos rendszerváltozásban mi vár rájuk, milyen (lesz) a mai gyerekek közérzete? ... A „milyen lesz a jövőnk” politikusi sláger-kérdés cinikus automatizmusára ők a létükkel adják meg a máris sajgó feleletet. A „felelős elit” öntetszelgő meghatározása alá betagolódó hölgyek és urak felelősségét nem vitatom – de „elit” jelzőhasználatukat (saját maguk által nyilvánvalóan nem érzékelt) öngúnynak veszem. Ennyi elfogultságot, ha tetszik: „háttér-előítéletet” be kell vallanom, amikor e 2008 évi, októberi „elit zuhanásban” társadalom-faggatásra adom a fejemet.

A GYEREK IS LAKOSSÁG!

Miközben a „magyarországi elit” azon vacillált, hogy „elit észlelésére” méltassa-e a világválságot, a közvélemény-kutatók október közepére már aktuálisnak érezték megkérdezni a magyar lakosságot a válság tényéről (!). A „reprezentatív” mintába a 18 év felettiek fértek bele, ők pedig – újság-

írók, elemzők döbbenetére! – nem igazán nyugtalankodtak. „*A Forsense közvélemény-kutató intézet október 8. és 21. között végzett felmérése szerint a magyar lakosságnak mintegy fele nem tulajdonít különösebb jelentőséget a hitelválságról szóló híreknek, és csak 15 százalék gondolja, hogy a pénzügyi krízis nagymértékben hatással lesz a személyes sorsára is. A megkérdezettek több mint 40 százaléka arra számít, hogy egyáltalán nem fogja megérezni a válságot* – hüledezett pl. Karcagi László sokatmondó (Valóságshow, Környezetismeret) címet viselő jegyzetében, amely

...ez még
a Celebnek
volt a része...

lyet „representatívnak” érzek, és azért emelem ki a hasonló jellegű írások sorából, mert „elit” világunk másik végletére irányítja (szatirikusan) a figyelmet: „éppen pötyögtek valamit hitelválságról, bankcsődökről, forintzuhanásról meg ilyesméről. Na most nem tudom, hogy ez még a Celebnek volt a része, vagy valami egészen új valóságshow?” Elit és celeb – egymást feltételezik és determinálják Magyarország (show-mentesen szemlélt) szomorú valóságában.

Az ország lakosságába bele nem számított gyerekek számára a válság-környezet: a válságot érzékelő vagy nem érzékelő, az „elit” ilyenek választó, ilyenek akceptáló, és a magyar-elit méltó társát, a magyar-celebet fenntartó, 18 év feletti felnőtt társadalom... Úgy gondoltam, hogy én a gyerekeket kérdezem. A magyar gyerek-lakosságot...

A KÉRDEZÉSRŐL

Nehezen elviselhető, amikor a kérdező (akár már a kérdés pusztán tényével, szándékolatlanul!) megaláz. Mert a kérdezett gyakran azzal szembesülhet, hogy nem tud valamit. Nem tud például dönteni a javasolt válaszok között, vagy nem ért egyet a „válaszkínálattal” stb. A kérdező mintha mindig fölényben volna: mert kérdezhet, mert válaszai vannak! A kérdező „státusa” és „pozíciója” sok mindent magyaráz, ezért úgy gondolom, hogy szükséges definiálni kérdező és kérdezett *kölcsönös viszonyát a) egymáshoz, b) a helyzethez és c) a kérdésekhez képest*. A gyereket „kikérdezik”, „feleltetik”, ezért mindenféle kérdésben hajlamos számonkérést, a tudását értékelő „felmérőt” látni.

a) Én a kérdést egyenlő felek közötti társasjátéknak szántam, amelyben mindkét fél szórakozhat, mert elmemozgató érdekességgel találkozik, mely érdekesség mindkét résztvevőt (kérdezőt és válaszolót) adott

helyzetben és/vagy élete folyamán (előbb-utóbb) elkerülhetetlenül izgat.

b) A kérdéssor olyan helyzetre vonatkozik, amellyel aktuálisan is, áttételesen is, de távlatilag mindenképpen szembe kell néznie mind a kérdezőnek, mind a válaszadónak. A helyzet megoldást kíván, és a megoldásnak része a válaszadó is, a kérdező is. Egyenlő felek az eléjük tornyosuló helyzet előtt (= a kérdés-felelet nem cél, hanem eszköz), sőt a válaszadó most még csak válaszol, de később (egyszer majd...) ő adja/alkotja meg a változó helyzetnek a kereteit, pilléreit.

c) Ezért a válaszadó a kérdések kereteit is feszegetheti, erre már első két lépésben ösztönzést kap; tudatosítja, hogy ezek az ő kérdései, tehát akár – máris – alakíthatja őket. És az egész úrlap-kitöltödsi játék nem haszontalanul elvesztegetett idő, hanem a helyzetre rákérdezés – egyelőre még kockázatmentes – kísérlete.

*

A kérdéssort három időpontban tettük a gyerekek elé. Október 18-án ült össze az „ügynevezett Nemzeti Csúcs” megoldást keresni a válságra, a konferenciát élőben közvetítette két tévécsatorna. Kérdeztünk tehát a Nemzeti Csúcs előtt két nappal (amikor még nem volt „annyira” tele a válsággal a média), a Nemzeti Csúcs utáni három nap alatt (október 20-22-én), és – a gyerekek őszi vakációja után, november 3-7 között.

Főpróba az ötödikesekkel

Az első kérdés időpontja tehát egybeesik a felnőttek megkérdezésének időpontjával, amikor még kérdés lehetett, hogy tudatosult-e a válság ténye, avagy nem (lásd a Fortense kérdezőbiztosainak adott „felnőtt” válaszokat). Budapest melletti kisvárosban élő ötödik osztályos gyerekek kapták meg először a kérdőívet – és először a „legkisebb megkérdezhető” (mert már folyékonyan olvasnak!) válaszaira voltam kíváncsi. Még visszhangzik a fülemben az „országosan ismertté celebrált” kérdés, hogy „okosabb vagy mint egy ötödikes?” (a tévéműsor megszűnt, csak a népnevelő kérdést hagyta hátra!). Ha az ország felnőtt lakossága, amely „elit” meg „celebet” választ, és tudatában az ötödikes a mérce, akkor kérdezzük meg ötödik osztályos gyermekeiket:

1. kérdés) Tudod, mi történt az elmúlt napokban (az elmúlt két hét alatt) a világban – amitől mindenütt megijedtek az emberek? Írd le röviden, mit tudsz arról, ami történt!

18 gyerek közül

3 gyerek tudja, hogy „*pénzügyi, gazdasági válság van*”

9 gyerek „*nem tudja*” mi történt

1 gyerek *nem érti* (a kérdést)

5 gyerek szerint pedig ez történt:

„Budapesten találtak egy bombát.”

„Egy színésznő kórházba került”

„Először kapott új szívet egy ember.”

„Amerikában valamikor mostanában tornádó volt, ettől sokan megijedtek.”

„Albert Györgyi (újságíró) elhunyt”.

A legutolsóként idézett választ az ötödikes kislány kiradírozta, de halványan azért olvasható. Cselekedetét – bizonyosan – a második kérdés elolvasása okozta:

2. kérdés) Kitől, honnan tudad meg, hogypénzügyi, gazdasági válság van?

Magyarország felnőtt lakosságát – amely az éppen adott „elitet” választotta és a tévében tolongó „celebeket” fenntartja – olyan portálokhoz szoktatták, ahol vezető rovat a „Cukiság, vér, izgalom”, tehát a gyerekek első kérdésre adott válaszait ez a környezet tökéletesen magyarázza. Ugyanakkor a gyereket komolyan kell venni, és a 2. kérdés arra – is – hivatott, hogy jelezze a kérdező „irányultságát”, segítőkészségét, ezért a kérdés szövege magában rejti az előző kérdésre vonatkozó válaszlehetőséget, akár a már megadott válasz korrigálását is. A lehetőséget észleli, vagy kihagyja a gyerek. Egyik választása sem „hibás”, *viszont tudomására jutott egy tény*, egy hír, amely frissen szerzett „tudást” majd a következő (3 és 4) kérdéssel fogja körbejárni a kérdező. Az Albert Györgyi elhunytát kiradírozó kislány nyilván a második kérdésből jött rá, hogy a kérdező bizonyosan nem erre a halálesetre gondolt, amikor a világ történéseire és az emberek ijedelmére rákérdezett.

A második kérdésre adott válaszokból az is kiderül, hogy „tévéből, rádióból” már többen hallottak a válságról (a radírozó kislány is), épp csak *nem ezt* tartották világot és embereket ijesztő eseménynek.

18 gyerek közül

5 gyerek tudott a válságról a *szüleitől* (köztük az a fiú, aki „nem értette” az első kérdést),

8 gyerek tudott a válságról a „*tévéből, rádióból*”

5 gyerek a *kérdőív második kérdéséből szerzett tudomást a válság tényéről*. Az egyenértékű felek közötti kérdezés-válaszadás úrlapos játékának már ez a tény is értelmet adhat, a gyerekek számára „haszonnal”, tudásszerzéssel jár. Ez 5 gyerek közül az egyik (az amerikai tornádót említő fiú – tehát tájékozódó, érdeklődő alkat!) a 2. kérdésre így válaszolt:

„*nem mondták nekem*”

Tehát: van mentsége, de azért tudnia kellett volna.

Ez 5 gyerek közül az egyik ezt írta:

„Innen” (a kérdőívből tudta meg, hogy válság van)

Ez a 10 éves fiú („11 leszek” – így szerepelteti magát az életkornak fenntartott rubrikában) pontosan kifejezi, jelzi, hogy a kérdéssor második pontjánál már tudatában van a kérdés-válaszolás egyenértékűsége, kölcsönös információszerzésre (=egymás gazdagítására) törekvő játékszabályának.

Ezek után már nem „elutasítandó” a következő kérdés:

3. kérdés) Szüleid beszélnek a családban a pénzügyi válságról? Hogyan fogadják?

A kérdésfeltevést a 2. kérdés is indokolja, hiszen 5 gyerek a szüleitől szerzett tudomást a válságról. Ez 5 gyerek közül

2 szerint a szülei „igen, beszélnek” a válságról, és „rosszul fogadják”,

1 gyerek szerint „nem beszélnek róla”,

2 gyerek pedig „nem tudja”.

Klasszikus, jól ismert képlet: a szülők nem beszélnek ugyan valamiről, de a gyerek mégis tőlük szerez tudomást arról a valamiről. Egyik fiú előírászerűen meg is fogalmazta válaszában:

„Nem beszélnek a szüleim előttünk az anyagiakról”.

A többi 11 gyerek közül közül

9 gyerek „nem tudja”,

2 gyerek szülei „nem beszélnek”.

1 válasz (fiú) pedig a maga „különösségével” utal arra, hogy a válság ténylegesen konkrét, családra szabott:

„Valamikor jól, valamikor rosszul” lehet fogadni.

A családnak is vannak pénzügyi, gazdasági válságai, és minden család a maga bajával foglalkozik. A válasz logikus és pontos.

Ezek a válaszok a következő kérdésre kapható válaszokat némiképpen megelégedezik:

4. kérdés) Szerinted te tapasztalni, érezni fogod, hogy válság van? Hogyan?

18 gyerek közül

13 gyerek válasza:

„Nem tudom”

2 gyerek: „nem” fogja tapasztalni

középpontban

3 gyerek *tapasztalni fogja* a válságot:

„Igen. Azért mert ha pl. a boltba vagyunk, akkor nem vesz meg minden apró dolgot.”

„Igen, fogyni fog a pénz.”

„Igen. Többet panaszkodnak.”

Érthető a részleges „hárítás”, a gyerekek tudják, hogy szüleik „kompetenciája” a válság kivédése. A nagyobb gyerekek válaszai differenciáltabbak lesznek, de itt az ötödikesek reagálásaival vesszük sorra az űrlap kérdéseit, arra figyelve, hogy „miként fogják”, hogyan fogadják *a megkérdezett legkisebbek* (!) a kérdéssort. A kérdezés indításakor ugyanis akadt pedagógus, aki ötödikesek-hatodikosok számára túl komplikáltnak tartotta a sorban következő (5-6-7) kérdéseket.

A kérdéssorral az volt a céloom, hogy a válság tudomásul vétele után a gyerekek egy félig hipotetikus (tehát játékos), félig valóságos, számukra mindenképpen izgalmas, érdekes választás-sorozaton menjenek végig gondolatban, amely majd életük folyamán valóságosan is elkíséri őket. A kérdés első fázisában (amikor az ötödikesek „próba”-csoportja töltötte ki az űrlapokat), még csak a konkrétumokra vonatkozó kérdések elvontabb síkra emelt folytatásának tűntek az 5-6-7 kérdések.

5. kérdés) Ha a *dolgozni már nem tudó* idős emberek nyugdíjat kapnak – akkor neked és a *dolgozni még nem tudó* gyerekeknek kellene-e kapnotok „felnövekedési díjat” addig, amíg elkezditek a felnőtt, munkás életet? (tegyél x-et a neked tetsző megoldáshoz!)

Igen Nem

2008 október 28-án reggel már a gyerekek is hallhatták, amit 27-én este jelentettek be (előzetesen, de biztosra vehetően!): az IMF pénzügyi segítsége fejében a magyar kormány a köztisztviselők 13 havi bérét és jutalmait „befagyasztja,” és a 13. nyugdíj összegét 80 000 Ft-ban maximálja. Már 27-én este elkezdődött a magyarázó meggyőzés: akinek kisnyugdíja van, 80 000 Ft-nál kisebb, az teljes egészében megkapja a 13. havi nyugdíját. Akiknek nyugdíja 80 000 Ft-nál magasabb, azok 13. havi nyugdíjukból csak 80 000 Ft-ot kapnak stb.

Tehát a 3 millió nyugdíjas NAGYSZÜLŐ már tárgyalja a fejleményeket, a témával a gyerekek minden családban találkoznak.

És most, 2008. október 27. után vetődik fel először (évtizedek óta!) igazán megrázóan, de etikusan: az egyenlőség – az öregkori egyenlőség – elve, és azért megrázó ez a szembesülés, mert a halál előtti évek kiszolgáltatott helyzetében minden ember egyenlőnek szeretné érezni magát a

másikkal (mert hiszen „egyenlőnek jövünk a világra”).

Mivel minden magyarországi család érintett a „nyugdíjak” alakulásában, a gyerekek nélkülünk is feltesznek alapvető – etikai gyökerű – kérdéseket. A válság a 3 millió nyugdíjason keresztül – most már – a gyerekek világát, gondolkodását is meg fogja mozgatni.

A kérdést még a nyugdíj-csökkentés hírének nyilvánosságra kerülése előtt így válaszolták meg az ötödikesek:

18 gyerekből 18 gyerek: „igen”-t mond arra, hogy ne csak az élet végén álló „már nem dolgozó”, hanem az élet elején álló „még nem dolgozó” is részesüljön nyugdíjhoz hasonló juttatásban.

6. kérdés) Az idősök között vannak, akik kis nyugdíjat kapnak, mások pedig nagy, vagy kiemelkedően nagy nyugdíjat – aszerint, hogy munkában töltött éveik alatt sokat vagy keveset kerestek. Szerinted neked és a mai gyerekeknek:

– egyenlő „felnövekedési díj” járna mindenkinek

– külön-külön mindegy gyerek igényelhetne nagyobb „felnövekedési díjat”, mert vállalja, hogy felnőtt korában sokat fog keresni – vagy kisebb „felnövekedési díjat” kérhetne, mert úgy érzi, felnőttként nem fog sokat keresni

18 ötödikes gyerekből 17 gyerek egyenlő „felnövekedési díj”-ra szavazott, 1 gyerek pedig az igényelhető mértékű „felnövekedési díj”-ra.

A nagyobb gyerekek gondolkodása már konfliktusokkal telítettebb, a romániai gyerekek (EU-tagországban élő kisebbségi magyar gyerekeket is kérdeztünk!) azért kommentálják élénkebben a felvetést, mert náluk a „gyerekpénzként” emlegetett juttatás csökkentése vetődött fel a válság miatt.

A kérdőívhez, kérdésekhez, kérdezőhöz való (bevezetőben jelzett) viszony jegyében a „felnövekedési” díjra nemet mondó romániai 12 éves fiú az „egyenlő *felnövekedési díj járna mindenkinek*” opció mellé kérdőjelet tesz és odaírja: „Nem biztos!”

A különböző mértékű igénylés jogát sem adná meg a gyerekeknek, hanem új szempontot hoz be a kérdéssorba, és odaírja: „A családi körülményektől függ”.

A gyerekek a következő kérdésnél gyakran javítottak, megjegyzéseket tettek:

7. kérdés) Helyesnek tartanád, hogy:

– aki mai gyerekként nagyobb „felnövekedési díjat” kérne és kapna, az felnőttként egy részét fizesse vissza (akkor is, ha nem lett belőle jól kereső felnőtt)?

Igen Nem

– aki mai gyerekként kicsi vagy közepes „felnövekedési díjat” kérne magának, az felnőttként ne fizessen vissza semmit a díjból:

Ne fizessen vissza semmit: Fizesse vissza egy részét:

– te most milyen „felnövekedési díjat” kérnél magadnak:

Kiemelkedően nagyot: Nagyot: Közepeset: Kicsit:

Az ötödikesek, a legkisebb válaszadók is tökéletesen értik a kérdéseket, lendületesen választanak, ítéleznek:

18 gyerekből

9 gyerek arra ítéli a gyerekként nagyobb felnövekedési díjat kockáztatót, hogy felnőttként mindenképpen *fizesse vissza* (közülük 2 fiú, 7 lány)

8 gyerek *senkivel nem fizettetne vissza* felnőttkorban semmit. (E megengedő magatartást tanúsító gyerekek közül 2 fiú, 6 lány)

1 gyerek (fiú) a gyerekként *nagyobb díjat igénylőt jutalmazná* merészségéért azzal, hogy nem fizessen vissza felnőttként semmit, míg a kisebb kockázatot vállalókkal visszafizettetné a „felnövekedési díjat”.

Ez a gyerek „közepes” felnövekedési díjat igényelne magának.

Az ötödikesnél nagyobb gyerekek szenvedélyesebben viszonyulnak a kérdésekhez. Egy 13 éves gyergyószentmiklósi fiú külön beírta a kérdőív szélére: „Azért, mert ő nagy felnövekedési díjat, és a másik gyerek kicsit akart, igen is, vissza kell fizesse” (mármint az, aki nagyot akart!). Magának pedig így választ „díjat” ez a gyerek: „Közepest kérnék, hogy ne kelljen fizessék, ha nagy leszek.”

A 18 ötödikes, akikkel a kérdőív „hozzáférhetőségét”, nehézségi fokát kipróbáltuk, így választott az igényelhető „felnövekedési díjak” közül, az ismertetett feltételek függvényében:

– Kiemelkedően nagyot kérne – 3 gyerek (lányok)

– Nagyot kérne – 4 gyerek (lányok)

– Közepeset kérne – 10 gyerek (5 fiú, 5 lány)

– Kicsit kérne – 1 gyerek (lány)

*

A kérdőívet „próba-fázisban” odaadtam ötödikes unokámnak, Annának. Négy perc alatt töltötte ki. Az első négy kérdésen hamar túl volt, 1) nem tud a válságról, 2) senkitől nem hallott róla, 3) szülei sehogy nem beszélnek a válságról, 4) és úgy véli, hogy ő nem fogja tapasztalni. Az 5-6-7 kérdésnél kacagni kezdett, és érdeklődve, elmerülve töltögette a rubrikákat. Szerinte is kellene „díj” a gyerekeknek, egyenlő mértékben mindenkinek, de bármennyit igényelne is valaki gyerekként – senkinek semmit nem kellene felnőttként visszafizetnie. Őszinte csodálkozásomra a szelíd, szerény Anna kiemelkedően nagy „felnövekedési díjat” igényelne magának. Kérdésemre azt válaszolja, hogy: „Akkor mi fizetnénk az iskolát.” (Waldorfba jár, ahol a szülők fizetnek az oktatásért.) „És még jutna másra is egy kicsi.”

„Jó lenne egy ilyen”, mondta, és megint nevetett. A nyugdíj- és felnövekedési díj kérdése foglalkoztatja, a válság nem érdekli, pedig felpanaszolta, hogy az IKEÁ-ban ugyanannyi pénzért már kevesebb gombócot adnak mint három héttel ezelőtt. „Na látod, ez a válság!” – magyarázom. „Zsiványok!” mondja Anna. A válság ugyanis elvont, a konkrét gombócot árusító zsiványok pedig kézzel foghatóak, akár megcibálhatóak.

Az igazságérzetet aktivizáló, a jövőre is vonatkoztatható hipotetikus, félig valóságos kérdező-válaszoló játékot azonban könnyedén fogják az ötödikes gyerekek is. Ezért gondolom, hogy gyakrabban megkérdezhetnénk a 18 év alatti „lakosságot” is.

*

Az ötödikesekkel végzett kérdőív-próba után a kérdőíveket megválaszolták: I. A nemzeti Csúcs előtt: egy Pest megyei városban (Veresegyházán), II. a Nemzeti Csúcs után: egy budapesti (VIII. kerületi) iskolában, III. a nyugdíj-rendelkezések bejelentése után: a Tolna megyei Fadd községben és az erdélyi Gyergyószentmiklóson és Makfalván.

(A teljes felmérés ismertetése és elemzése: a *Fordulópont* következő számában)

A kérdező: SZÁVAI GÉZA

